

Ціннісні аспекти мотивації отримання вищої освіти в контексті Болонського процесу

В даній статті автор розглядає ціннісні аспекти мотивації студентів ВНЗ до отримання вищої освіти, професійного самовизначення, оцінки студентами стану впровадження кредит но-модульної системи.

Ключові слова: вища освіта, студентська молодь, професійна соціалізація, мотивація, навчальний процес.

Процеси розвитку, трансформації та функціонування інституту вищої освіти невід'ємно пов'язані з задоволенням актуальних потреб наявних в суспільстві. Змінюючись під впливом зовнішніх та внутрішніх для України обставин, інститут вищої освіти в свою чергу впливає на суспільство через формування його інтелектуальної еліти обумовлюючи таким чином його розвиток. Події останніх двох десятиліть справили особливий вплив на інститут вищої освіти в нашій країні, оскільки супроводжувались переходом від планової до ринкової моделі економіки, отриманням країною статусу незалежної суверенної держави, посиленням глобалізаційних процесів та курсом євроінтеграції. Всі ці фактори призвели до необхідності реформування вищої освіти в напрямку розробки і запровадження загальних стандартів оцінювання та структуруванню навчальних програм за кредитно - модульною системою в контексті Болонського процесу, мета якого - створення єдиного європейського простору вищої освіти.

Ці локальні та глобальні процеси, які обумовили трансформацію інституту вищої освіти, викликали нові проблеми і протиріччя. По-перше, це стосується переходу на двоступеневу систему освіти – чотирьохрічний бакалаврат та дворічну магістратуру. Цей процес супроводжується проблемами визначення змісту, обсягу та співвідношення необхідних дисциплін для надання такого рівня вищої освіти, який би був одночасно і академічним і відповідав вимогам ринку праці, що породжує відмінності навчальних програм в різних ВНЗ. Також, набуло чергового загострення питання співвідносності бакалаврських дипломів виданих різними освітніми установами такими як університети, коледжі, технікуми та ін.. По-друге демократизація освіти призвела до появи великої кількості бажаючих отримати вищу освіту, а в поєднанні з демографічними хвилями народжуваності - до неузгодженості між попитом на надання освітніх послуг та здатністю задовольнити ВНЗ цей попит.

Так, зростання кількості абітурієнтів впродовж останнього десятиліття було викликано збільшенням народжуваності початку 80-х рр. ХХ ст. після тривалого спаду. За період з 1979– 2006 рр. максимальні показники народжуваності спостерігались в 1983–1987 рр. Це вплинуло збільшення кількості приватних ВНЗ, а також на підвищення рівня акредитації державних навчальних закладів в 90-х рр. ХХст.

Період підвищення рівня народжуваності був короткотривалим, і починаючи з 1988–1989 рр., народжуваність та приріст населення почали зменшуватись. В наступних роках рівень народжуваності в країні надалі падав [1, с.293 -295]. З падінням рівня народжуваності кількість абітурієнтів почала скорочуватись, що створило в останні роки проблему недобору абітурієнтів до складу студентів багатьох ВНЗ України. Це викликало додаткові зміни в освітній політиці держави загалом та загострило конкуренцію між ВНЗ.

Тому, в умовах інституційних змін, дійсно актуально на постійній основі досліджувати стан функціонування інституту освіти, а саме проблеми формального та змістовного характеру в організації викладання, а також специфічні ціннісні детермінанти мотивації та очікування суб'єктів освітнього процесу, їх ціннісні орієнтації тощо. Такі дослідження є джерелом даних для аналізу поточного стану та динаміки змін інституту вищої освіти, а також відображають ефективність впроваджених змін в системі вищої освіти, або ж їх деструктивні наслідки. Особливо це стосується досліджень ціннісних орієнтацій, мотивації отримання вищої освіти, ціннісних преференцій та експектацій студентської молоді, яка в якості інтелектуальної еліти

визначатиме в майбутньому стан та шляхи розвитку нашого суспільства.

З метою організації таких досліджень, факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка було запроваджено моніторингове дослідження «UNIDOS» (Університетське дослідження)³. Здійснення моніторингових досліджень покладене на лабораторію з прикладних соціологічних досліджень під керівництвом декана факультету соціології Горбачика А.П. Дослідження проводиться двічі на навчальний рік восени та наприкінці зими. Інструментарій моніторингу містить змінні та постійні частини. Дослідження проводиться за сприянням та підтримкою керівництва університету.

Мета даної статті полягає в дослідженні ціннісних аспектів мотивації студентів до навчальної діяльності у ВНЗ та з'ясуванні особливостей оцінок студентами якості освітніх послуг в контексті Болонського процесу за результатами чотирьох хвиль моніторингового соціологічного дослідження.

Можна зазначити, що частина проблем, які зачіпаються в дослідженнях вищої освіти, пов'язана з певною системою ціннісних преференцій різних агентів соціалізації. Особливо це стосується середніх навчальних закладів, які закладають основи мотивації до навчальної діяльності та сприяють професійній орієнтації майбутніх абітурієнтів. Результати аналізу третьої хвилі моніторингу свідчать про наявність серед абітурієнтів (вчорашніх школярів) проблем професійного самовизначення, які в подальшому переходять в проблеми лояльності студентів до обраного ними професійного напрямку вищої освіти та спеціалізації зокрема.

За результатами четвертої хвилі моніторингу, яка містила питання про умови та перебіг вступної компанії в університеті 2009 - 2010рр,

близько половини опитаних на першому курсі, які приймали участь у вступній літній компанії та в подальшому були прийняті до університету, тримали оригінали документів у себе вчікуючи, щоб обрати навчальний заклад та спеціальність. Окремо цей факт не викликає інтересу, але в поєднанні з інформацією про те, що половина студентів подавали документи на різні спеціальності викликає стурбованість. В цілому інтерес до різних спеціальностей абітурієнтів закономірне явище для молодих людей, які перебувають в пошуках свого місця в суспільстві. Але в контексті вибору напрямку вищої освіти наявність інтересів до різних професій скоріше демонструє факт ціннісної дезадаптації та загальну дезорієнтацію молодих людей в аспекті сприйняття соціальної цінності майбутньої професії. Про це свідчать дані з приводу причин отримання вищої

---

³ В статті використано масиви даних чотирьох хвиль досліджень. Генеральна сукупність-студенти денної форми навчання. Вибірка багатоступенева: перша хвиля – лютий/ березень 2009року(N=604), похибка вибірки - 4%; друга хвиля - вересень 2009 року (N=1200), похибка вибірки -5%; третя хвиля – лютий/березень 2010року(N=1277), похибка вибірки - 4% для бакалаврату та 7% - для спеціалістів та магістрів; вересень 2010р .(N=1274,) похибка вибірки -5%. Дослідження здійснюється студентами третього, четвертого та п'ятого курсів в межах виробничої практики під керівництвом викладачів факультету.

освіти, вибору спеціальності і лояльності до власної спеціальності та перспектив отримання другої вищої освіти.

В межах дослідження студентам було запропоновано відповісти на питання "Для чого Ви отримуєте вищу освіту? Вища освіта є корисною для того щоб..." та дати оцінку за шкалою від 1 до 7, де 1- некорисно а 7- дуже корисно. За результатами застосування факторного аналізу, серед різних причин отримання вищої освіти впродовж чотирьох хвиль найбільш важливими студенти назвали ідеалістичні(саморозвиток та освіта як мета) та прагматичні(статус, професія, прибуток) причини. До ідеалістичних причин можна віднести такі як: бути освіченою особистістю, розвивати власні ідеї та думки, отримати гарну академічну освіту. До прагматичних причин відносяться такі як: отримати цікаву роботу, мати надійний прибуток та отримати високу соціальну позицію.

Основні причини обрання студентами своєї спеціальності протягом двох років досліджень за результатами факторного аналізу можна розподілити на три групи: індивідуальні преференції (особиста зацікавленість, власні здібності та покликання), активний прагматизм (перспектива постійної та надійної роботи, можливість стати впливовою людиною у майбутньому.) та пасивний прагматизм, який проявляється у орієнтації студентів , які обирають спеціальність, на сприятливі обставини до вступу у ВНЗ (маленький конкурс, припущення про нескладність навчання, вплив родичів і близьких, бажання навчатись лише в даному університеті). Найбільш важливими для вибору спеціальності серед студентів виявилися причини індивідуалізму та активного прагматизму. Серед найменш важливих виявилися причини пасивного прагматизму.

Неочікуваний результат було виявлено при порівнянні причин обрання спеціальності хлопців та дівчат. Так, при виборі спеціальності дівчата, більше за хлопців , орієнтувались на перспективне

працевлаштування по закінченню навчання, а також на думку батьків, родичів і оточуючих. А на вибір хлопців, більше ніж на вибір дівчат, впливало припущення щодо нескладності навчання, маленький конкурс та неможливість вступити до іншого ВНЗ.

Досвід навчання також, як виявилось, впливає на оцінку важливості причин вибору спеціальності. Якщо причини вибору спеціальності у молодших курсів носять дещо абстрактний характер, то на старших курсах відбувається переоцінка відповідності обраної спеціальності своїм здібностям. На перше місце в ієрархії причин молодші курси ставлять інтерес до спеціальності, тоді як старші курси - здібності молодої людини до майбутньої професійної діяльності. Це прямо свідчить про зміни в баченні майбутньої професійного шляху. Підтверджують це дані щодо лояльності студентів до своєї спеціальності.

Лояльність студентів до обраної спеціальності оцінювалась як повторний вибір своєї спеціальності, за умови, що вони могли б повернути час назад. За результатами дослідження в третій та четвертій хвилях було виявлено, що свою спеціальність знову обрали б більше половини опитаних студентів. Не обрали б вдруге свою спеціальність до 15% опитаних в обох хвилях моніторингу. Серед тих, хто не обрав би вдруге свою спеціальність, більшість - студенти гуманітарних факультетів. Найбільш лояльними до своїх факультетів виявилися студенти юридичного факультету, інституту міжнародних відносин та економічного факультету. Можна припустити, що студенти цих факультетів успішно починають займатися професійною діяльністю або бачать для себе гарні перспективи. Цікаво, що на деяких природничих факультетах близько третини опитаних взагалі не можуть визначитись з тим, чи обрали б вони свою спеціальність вдруге, чи ні. Також було виявлено, що лояльність студентів до спеціальності не залежить від курсу навчання студентів університету, хоча в цілому відбувається оцінка співвідносності власних здібностей та спеціальності впродовж навчання.

Тому не викликає подиву той факт, що, за результатами останніх двох хвиль моніторингу, близько половини опитаних студентів в подальшому планують отримати другу вищу освіту, а третина з них планує це зробити одразу після закінчення навчання. Майже дві третини опитаних не визначилися з навчальним закладом для отримання другої вищої освіти. Найбільш перспективними напрямками отримання другої вищої освіти студенти вважають, як правило, економіку, правознавство та міжнародні відносини, найменше студенти хотіли б отримати другу вищу освіту за природничими спеціальностями. При цьому дві третини опитаних вважають за основні перешкоди отримання другої вищої освіти брак фінансових та часових можливостей. Отже, можна говорити не тільки про проблему професійної орієнтації, а і про наявність деякого парадоксу між бажанням отримати іншу професію та часовими і матеріальними витратами які супроводжують отримання першої вищої освіти.

Оцінка освітніх послуг ВНЗ також потребує детально вивчення. На

початку переходу університету на кредитно-модульну систему в межах другої хвилі моніторингу були задані питання, які стосувались розуміння та адаптації студентів до змін системи навчання та оцінювання. За результатами дослідження було виявлено, що незважаючи на те, що з 2009\2010 навчального року всі курси переведені на кредитно-модульну систему, 29% опитаних вважали, що не навчаються за нею. З цих 29% опитаних половина - це перший курс, а на інших курсах кількість тих, хто вважає, що не навчається за кредитно-модульною системою коливається від 5% до 14%. Близько 40% студентів відзначили, що мають негативні враження від кредитно-модульної системи, на противагу третині опитаних, які мають позитивні враження від навчання за нею. В цілому, враження від свого навчання та підготовленість викладачів студенти оцінюють на трійку за п'ятибальною шкалою. Також було виявлено, що старші курси схильні більш високо оцінювати навчання за кредитно-модульною системою, проте не так добре розуміють систему накопичення балів, як молодші курси. В цілому, було встановлено, що

студентам більш зрозуміла система накопичення балів, ніж критерії оцінювання відповідей, контролю рефератів, курсових та дипломних робіт. Найменше студенти задоволені такими аспектами навчання за кредитно – модульною системою, як керівництво самостійною роботою. Як висновок можна сказати, що серед студентів, на перших етапах зміни системи навчання та оцінювання спостерігається низький рівень задоволеності різними аспектами кредитно-модульної системи.

Оскільки впровадження кредитно -модульної системи вплинуло на всі складові навчального процесу, в межах першої хвилі моніторингу було закладено блок питань про рівень задоволеності за п'яти бальною шкалою такими складовими навчального процесу як лекційні, семінарські, практичні, лабораторні заняття, консультації з викладачами та керівником, конференції та святкові заходи. Було виявлено, що більше двох третин опитаних студентів в університеті задоволені цими складовими навчального процесу. Подібна тенденція зберігається відносно зв'язку між рівнем успішності студента та мірою його задоволеності навчальним процесом. Незалежно від середнього балу за сесію, переважна більшість опитаних задоволені лекційними, семінарськими, практичними заняттями та консультаціями з викладачами. Однак, було виявлено, що з переходом на старші курси в середньому задоволеність лекційними, семінарськими та практичними заняттями зменшується, натомість рівень задоволеності консультаціями з науковим керівником зростає. Такі зміни можуть бути зумовлені рядом різних причин починаючи від , які потребують подальшого вивчення.

Зважаючи на трансформаційні процеси у вищій освіті та необхідність адаптації студентів до цих змін, в межах першої хвилі моніторингу були розглянуті різні засоби забезпечення ефективного навчального процесу. Серед цих засобів , студенти визначили такі найбільш важливі, як посилення зв'язку з практикою, зменшення розміру навчальних груп, приділення більше уваги вивченню іноземних мов та збільшення

кількості годин на практичні заняття. В цілому, всі запропоновані для оцінки засоби за результатами застосування факторного аналізу розподіляються на дві групи. Перша група умовно може бути інтерпретована як індивідуалізм підходу до навчального процесу. До цієї групи входять такі засоби як посилення зв'язку з практикою, зменшення розміру навчальних груп, приділення більше уваги до студентів з боку викладачів, покращення викладацького складу, приділення більше уваги вивченню іноземних мов та збільшення кількості годин на вивчення теоретичного матеріалу та збільшення кількості годин на практичні заняття. До другої групи відносяться засоби полегшення навчального процесу загалом, такі як перехід з однієї зміни на іншу, зміна факультету та ВНЗ, збільшення кількості годин на самостійну роботу, створення умов тим, хто має дітей, зменшення вимог на іспитах та зміна організації навчання. Втім, за оцінками студентів, індивідуалізм на

сьогоднішній день є більш необхідним ніж різноманітні полегшення навчального процесу.

Однак, якщо розглянути більш детально відмінності між преференціями засобів в різних групах студентів, виявляється що студенти різних курсів та студенти з різним рівнем успішності мають свої пріоритети. В середньому, старші курси вважають більш актуальним, ніж молодші курси, посилення зв'язку з практикою, покращення викладацького складу, складання списку факультативів на вибір студента, приділення більше уваги вивченню іноземних мов та збільшення кількості годин на практичні заняття. За середнім балом, «відмінники» також більше, ніж студенти з нижчими балами, потребують зменшення розміру навчальних груп, і приділення більше уваги вивченню іноземних мов.

Узагальнюючи представлені результати моніторингу, доцільно зробити *висновок* відзначити, що в умовах трансформаційних процесів вищої освіти, існує доволі багато проблем пов'язаних з кількісними змінами в системі освіти, які ще не набули якісного характеру у зв'язку з інертністю інституту освіти. Тож існує необхідність на постійній основі здійснювати моніторингові дослідження ціннісних детермінант університетської освіти в межах загального державного проекту, який би дозволив залучити різні ВНЗ України з метою встановлення тенденцій та наслідків участі в Болонському процесі.

Література: 1. Н. Прицюк *Народжуваність в Україні: регіональний аспект.* // Прицюк Н. // *Вісник львівського університету. Серія геогр.* 2008. Вип. 35. С. 292–298